

Iskustva u realizaciji istraživačkog projekta *Historiografija i nacionalizam*

Društveno-političkih lomova u bosanskohercegovačkoj historiji u posljednjih 150-ak godina nije nedostajalo, kao što nije nedostajalo ni dramatičnih lomova u bosanskohercegovačkoj historiografiji. Faze u razvoju historiografije na ovim prostorima, bez obzira da li su bile rezultat prirodnog procesa sazrijevanja ili društvenih lomova, podrazumijevale su (česte) promjene u stavljanju istraživačkog fokusa, odnosno favoriziranja ili marginaliziranja pojedinih istraživačkih tema. Društveni lom koji se, hronološki, posljednji desio samo je učvrstio dominantan položaj tema iz nacionalne historije u bosanskohercegovačkoj i susjednim historiografijama, a relativno česte promjene perspektive gledanja na prošlost nisu uspjele izvući neke segmente bosanskohercegovačke historije čak ni na margine bosanskohercegovačke historiografije stvarajući na taj način istraživačka polja koja su i danas *tabula rasa* u pravom smislu riječi. Jedan od segmenata bosanskohercegovačke historije koji je do unazad nekoliko godina predstavljao „praznu ploču“ činile su npr. i teme iz ekohistorije, odnosno povijesti okoliša, koja u najkraćem predstavlja proučavanje interakcije između ljudi, odnosno kulture nekog društva, i prirode. Uzimajući u obzir navedene činjenice, grupa historičara okupljena unutar Udruženja za modernu historiju iz Sarajeva (UMHIS) još „u položaju niskog starta“ dobila je priliku u jesen 2017. godine da u saradnji i uz podršku sarajevskog Ureda „Heinrich Böll“ fondacije nastavi i završi nešto ranije započeta pionirska istraživanja ekohistorijskih tema u Bosni i Hercegovini. Rezultati te prve, uvjetno rečeno, eksperimentalne saradnje UMHIS-a i „Heinrich Böll“ fondacije bili su vidljivi već krajem 2017. godine. Tu saradnju s pravom smatramo eksperimentalnom iz najmanje dva razloga. S jedne strane, historičari okupljeni unutar UMHIS-a dobili su priliku i podršku da u bosanskohercegovačku historiografiju polahko počnu uvoditi teme s njenih margina, a s druge strane, rad na tom projektu, iz današnje perspektive, možemo posmatrati i kao test naših organizacijskih sposobnosti neophodnih da jasno definiramo, planiramo i u zadatom roku završimo projektne aktivnosti. Tokom decembra 2017. godine unutar Udruženja su s nestrpljenjem osluškivane reakcije stručne i šire javnosti na tek objavljeni Zbornik radova „POPLAVA, ZEMLJOTRES, SMOG: Prilozi ekohistoriji Bosne i Hercegovine u 20. stoljeću“, koji je nastao kao rezultat spomenute saradnje, ali s nestpljenjem su očekivane i reakcije od našeg projektnog partnera. Činjenica je da su promocije navedenog zbornika održane tokom decembra

2017. godine u Sarajevu i Banjoj Luci protekle u odličnoj atmosferi, da se na sarajevskoj promociji tražila i stolica više, te da su kroz objavljene afirmativne osvrtne i prikaze u stručnoj periodici u Bosni i Hercegovini i regionu napori učesnika projekta nagrađeni. Činjenica je i da smo nakon završetka projekta iz „Heinrich Böll“ fondacije dobili poziv da nastavimo saradnju.

Taj mali, pionirski i eksperimentalni projekat, koji je u bosanskohercegovačku historiografiju uveo teme iz ekohistorije, istovremeno je trebao pokazati i svu „šarolikost historije“, odnosno širinu u mogućnostima bavljenja prošlošću. Također, omogućio je da se UMHIS počne pozicionirati kao poželjna platforma za umrežavanje historičara mlađe i srednje generacije iz Bosne i Hercegovine i regiona koji imaju ista i(li) slična interesovanja i žele, poštujući sva pravila struke, imati nešto drugačiji pristup poslu, izboru tema i načinu njihove obrade i prezentacije publici.

Na tako postavljenoj bazi već su krajem 2017. i početkom 2018. godine, dok su još uvijek trajale projektne aktivnosti našeg pilot-projekta o ekohistoriji, počeli i prvi razgovori među kolegicama i kolegama mlađe i srednje generacije o mogućnostima *otvaranja novih i drugačijih perspektiva u pogledu na savremenu bosanskohercegovačku historiju i širenju spektra istraživačkih mogućnosti(...)*. Iz ideje *da postojeći programi saradnje i kontakti budu međusobno povezani novom projektnom linijom čiji je osnovni cilj bilo regionalno umrežavanje historičara i rad na istim i/ili srodnim temama* i želje da se bavimo ne samo marginaliziranim nego i „velikim“ temama iz nacionalne historije koje su snažno prisutne i svakodnevno eksploatirane u javnom prostoru izrastao je prijedlog novog projekta pod naslovom „Historiografija i nacionalizam“, a koji je pod vodstvom kolege Amira Duranovića početkom 2018. godine ponuđen na zajedničku realizaciju našim partnerima u „Heinrich Böll“ fondaciji.

U trenutku nastajanja ovog teksta, odnosno krajem decembra 2020. i početkom 2021. godine, bili smo u situaciji da privodimo kraju aktivnosti na završetku projekta „Historiografija i nacionalizam“, ali i da nakon više od tri godine rada počnemo podvlačiti crte i sumirati rezultate rada. Taj nam je proces bio neophodan da bismo vidjeli šta smo to uradili u proteklom periodu, kako se to valoriziralo u stručnoj, ali i široj javnosti, da li se i kako koriste rezultati našega rada, da li imamo utjecaj na društvena kretanja. Samo na kvantitativnoj razini iznad te zamišljene crte u protekle tri godine „nakupilo“ se mnogo materijala – sprovedena arhivska istraživanja, javne prezentacije rezultata istraživanja

kroz organizirane radionice, panel-diskusije, okrugle stolove i konferencije (dijelom kroz *History fest*, koji predstavlja centralnu godišnju manifestaciju Udruženja za modernu historiju), pisanje, objavljivanje i promoviranje šest publikacija, nekoliko stotina direktnih učesnika projekta itd.

Ovi vidljivi i lahko brojivi rezultati projekta realizirani su u tri međusobno povezane cjeline koje su tekle jedna za drugom, a svaka od cjelina obilježena je podnaslovom koji je ukazivao na istraživački fokus u svakoj pojedinačnoj godini realizacije projekta „Historiografija i nacionalizam“.

Kao prva faza, tokom 2018. godine projekat se realizirao pod naslovom „Historiografija i nacionalizam: na margini povijesti“, a naš interes bio je usmjeren na pitanje *kako je na širem području jugoistočne Evrope (...) historiografija kao „ukupnost napisanih historijskih djela“ tretirala nacionalizam, odnosno kako su (ne)izborom pojedinih oblasti ili tema za istraživanja iz prošlosti „teme iz nacionalne historije“ postale dominantne kreirajući na taj način temeljni historiografski diskurs koji se odražava na obrazovni sistem ili sisteme, ali i na opće razumijevanje mjesta i uloge historije u društvima kao što su postjugoslavenska (...).*

U tom smislu tokom 2018. godine saradnici na projektu obavili su istraživanja, a nakon toga su na dvodnevnoj radionici pod nazivom „Na margini povijesti“, održanoj 13. i 14. oktobra 2018. godine u Sarajevu, održali javnu prezentaciju na kojoj su propitivali i debatirali o rezultatima svojih istraživanja. Bosanskohercegovački dio projektnog tima prvog radnog dana na radionici je prezentirao rezultate *istraživanja o pojedinim temama iz bosanskohercegovačke prošlosti, bilo kroz prizmu sagledavanja ukupnog stanja u bosanskohercegovačkoj historiografiji, bilo kroz prezentaciju konkretnih tema unutar kojih je moguće steći uvid u problem marginaliziranja pojedinih istraživačkih područja kao i razloge za takvo što s jedne strane, te javnog eksploatiranja i (zlo)upotrebe određenih tema u dnevno-političke svrhe ili kroz obrazovne sisteme kreiranjem različitih udžbeničkih politika.* Tokom drugog radnog dana održana je *panel-diskusija pod nazivom „Historiografije i nacionalizmi“, na kojoj su učesnici iz Bosne i Hercegovine, Hrvatske, Srbije, Makedonije i Njemačke govorili o dinamici promjena odnosa između političkih i intelektualnih elita u jugoistočnoj Evropi kasnoga socijalizma, zatim u vrijeme raspada socijalističkog poretka u Evropi i jugoistočnoj Evropi, te načinima na koji su partilukarni nacionalizmi zavladaali javnim i akademskim prostorom*

jugoistočne Evrope na kraju 20. i početku 21. stoljeća. Kao cjelina, radionica je bila dinamičan forum na kojem su njeni učesnici – domaći i inozemni članovi tima, studenti magistarskih i doktorskih studija, saradnici istraživačkih instituta i drugi – debatiranjem o pitanjima teorijskog i praktičnog istraživanja odnosa historiografije i nacionalizma pokazali opravdanost organizacije i realizacije javne prezentacije rezultata istraživanja u okviru projekta „Historiografija i nacionalizam: na margini povijesti“.

Jedini logičan nastavak aktivnosti bilo je pisanje i objavljivanje tekstova o navedenim temama i, prema ranije utvrđenoj dinamici realizacije projekta, do kraja prve projektne godine bosanskohercegovački dio tima završio je planirane obaveze i krajem 2018. godine iz štampe je izašao i prvi Zbornik radova „Na margini povijesti“. U ukupno pet radova autori su, baveći se određenim segmentima savremene bosanskohercegovačke historiografije, pokazali kakvi su njeni dosadašnji dometi i perspektive (Amir Duranović, „Savremena bosanskohercegovačka historiografija: na margini povijesti“), ukazali na opravdanost istraživanja tema o marginalnim grupama i razlozima zbog kojih su bili marginalne grupe kao i razlozima zbog kojih su bili uglavnom zanemareni u istraživanju (Amila Kasumović, „Povijest marginalnih i ‘neuspješnih’: zašto nam je potrebna?“), zatim nacionalnim manjinama i njihovoj ulozi u bosanskohercegovačkoj historiji (Enes S. Omerović, „Sa margina bosanskohercegovačke historiografije. Nacionalne manjine u Bosni i Hercegovini (1918– 1941)“), te na koji su prethodno navedene grupe reprezentirane u udžbeničkoj ponudi u obrazovnom sistemu u Bosni i Hercegovini (Melisa Forić Plasto, „Marginalne grupe na stranicama savremenih bosanskohercegovačkih udžbenika historije“). U kontekstu razumijevanja odnosa historiografije i nacionalizma posebno važnim se čini naglasiti rezultate rada koji pokazuje kako štetne posljedice mogu biti za historijsku nauku kada pojedinci politikantskim načinima zloupotrebljavaju historiografske institucije za dnevno-političke ciljeve (Husnija Kamberović, „Slučaj Mustafe Busuladžića – sa povijesne margine ka politikantskom centru“).

U drugoj fazi realizacije projekta se pod naslovom „Historiografija i nacionalizam: nacije, migracije, povijesne naracije“ tokom 2019. godine širio i realiziran je kroz tri segmenta djelovanja. Prvi i nama najvažniji odnosio se na nastavak istraživanja, pisanja i objavljivanja radova. Rezultati istraživanja koje su na radionici u oktobru 2018. godine prezentirali, pored bosanskohercegovačkih,

i inostrani članovi projektnog tima iz Srbije, Hrvatske, Makedonije, Njemačke i Crne Gore u okviru tema o odnosu nacionalizma i historiografije u regionalnom kontekstu pripremljeni su i objavljeni 2019. godine u Zborniku radova „Ogledi o historiografiji i nacionalizmu u Jugoistočnoj Evropi“. Sa ukupno sedam radova (ogleda) autori su nam omogućili uvid u susjedne historiografije. U širim vremenskim okvirima Branimir Janković prati glavne tokove hrvatske historiografije („Meandri hrvatske historiografije 19–21. stoljeća: institucionalizacije, nacija, metodologija“), a Adnan Prekić piše o odnosu historiografije i nacionalizma iz crnogorske perspektive („Crnogorska historiografija i nacionalizam“). Uže vremenske okvire ima rad Milivoja Bešlina („Simbiotska veza istoriografije i nacionalizma u postsocijalističkoj Srbiji“), u kojem je poseban fokus stavljen na revizionističke tendencije u srpskoj historiografiji, te rad Ruže Fotiadis („Tradicionalni prijatelji i pravoslavna braća: stvaranje grčko-srpskog prijateljstva 1990-ih godina“), kojim se *pokazuje kako nacionalizam utječe na tumačenje bliže ili dalje prošlosti*. U dva rada problematizira se odnos pojedinaca i institucija prema prošlosti. Petar Todorov u svom radu („Istorija u Makedoniji: nauka, političko pitanje ili pitanje identiteta“) problematizira odnos makedonskog društva, institucija i posebno makedonskih historičara prema historiji kao nauci, kao i prema važnim pitanjima koja se tiču identiteta, dok Husnija Kamberović („Historičari kao nacionalni radnici i politizacija historiografske scene u Bosni i Hercegovini“) ukazuje na (zlo)upotrebu historije od samih historičara na primjerima obilježavanja značajnih godišnjica, (pre)imenovanja javnih institucija i organiziranja naučnih konferencija. Sve navedeno uvodnim tekstom uokvirio je i uobličio Amir Duranović.

Drugi istraživački i izdavački pothvat u 2019. godini bio je direktno usmjeren na temu iz podnaslova projekta – „Nacije, migracije, povijesne naracije“. Savremene debate uzrokovane migrantskom krizom, kojima se u javnom prostoru često pristupalo kao fenomenu potpuno nepoznatom ovim prostorima, poticale su na istraživanja ranijih migrantskih iskustava u bosanskohercegovačkom društvu. Istraživanja su sprovedena s ciljem utvrđivanja kako je bosanskohercegovačko društvo reagiralo na neka ranija migriranja ljudi, ali i ideja, a krajnji rezultat bio je treći po redu Zbornik radova „Nacije i migracije: studije iz bosanskohercegovačke historiografije“. Tematski, radovi u ovom zborniku svrstani su u dva bloka. U prvom su radovi koji problematiziraju pitanje doseljavanja administrativnog i drugog osoblja u

sklopu austrougarske „civilizatorske misije“, reakcije domaćeg stanovništva na susret s njima, odnose koji su vremenom nastajali i način na koji su se razvijali neposredno nakon okupacije (Amila Kasumović, „Dobro došli u koloniju, Eldorado ili nešto treće! Useljavanje u Bosnu i Hercegovinu u prvim godinama nakon okupacije 1878.“), odnosno odlazak tih istih doseljenika – „kuferaša“ četrdesetak godina kasnije, kada je austrougarska administracija po okončanju Prvog svjetskog rata prestala upravljati Bosnom i Hercegovinom (Enes S. Omerović, „Odlazak kuferaša. Iseljavanje stranaca iz Bosne i Hercegovine neposredno nakon Prvog svjetskog rata“). Drugi blok posvećen je iskustvima „migriranja“ različitih ideja, uključujući i nacionalne. Vera Katz u svom radu („Odjeci u Bosni i Hercegovini povodom objavljivanja ‘Deklaracije o nazivu i položaju hrvatskog književnog jezika’ i ‘Predloga pitanja za razmišljanje’“) fokusirala se na bosanskohercegovački kontekst jugoslavenskih diskusija o jeziku i nacionalizmu na kraju 1960-ih i početkom 1970-ih godina, kada se ideje „hrvatskog proljeća“ posredstvom određenih institucija, npr. Matice hrvatske, manifestiraju i u Bosni i Hercegovini, a zahvaćeno je i stepenovano i različito medijsko prezentiranje načina na koji se u Bosni i Hercegovini reagovalo na „Deklaraciju o nazivu i položaju hrvatskog književnog jezika“, kao i na „Predlog za razmišljanje“ iz Beograda. S druge strane, Husnija Kamberović u kratkim crtama svojim radom („Studenti iz Hercegovine na Sveučilištu u Zagrebu u doba Hrvatskog proljeća“) želi da *pokaže[m] aktivnosti studenata, njihove političke stavove, ali i da predstavi[m] model suprotstavljanja bosanskohercegovačke vlasti takvom studentskom djelovanju*. I ovaj zbornik radova zaokružen je radom Amira Duranovića („Nacije i migracije: studije iz bosanskohercegovačke historiografije“), kojim se propituju načini na koje se u dosadašnjim bosanskohercegovačkim historiografskim diskusijama poimalo pitanje migracija kroz historiju, te njihovih refleksija na sadašnje stanje historiografije u Bosni i Hercegovini.

Drugi segment realiziranja projektnih aktivnosti u 2019. godini odnosio se na promoviranje tih aktivnosti i do tada objavljenih zbornika radova u lokalnim zajednicama u Bosni i Hercegovini koje su iskazale interes za takve događaje s ciljem upoznavanja javnosti s rezultatima rada, ali i sa željom da pokažemo opravdanost istraživanja historijskih tema koje izlaze iz uobičajenog okvira razumijevanja historije kao „nacionalne discipline“. Promocije su tokom 2019. godine održane u Ključu, Bihaću i Sarajevu, a upravo je sarajevska promocija veza s trećim projektnim segmentom – organizacijom 3. *History Festa*.

Od 2019. godine „Heinrich Böll“ fondacija odlučila je podržati glavnu godišnju manifestaciju Udruženja za modernu historiju – *History Fest* kroz projekat „Historiografija i nacionalizam“. Od 26. maja do 2. juna 2019. godine u Sarajevu, Banjoj Luci, Konjicu i Mostaru održavane su diskusije, predavanja, panel-razgovori, doktorske radionice i promocije knjiga. U najširem tematskom zahvatu *History Fest* je 2019. godine tretirao „jubilarnu godišnjicu“ u odnosu na 1989. godinu i promjene koje su uslijedile na području jugoistočne Evrope, a središnja tema bila je „Jugoslavija 1989. godine i slom socijalizma u Evropi: globalni kontekst i regionalne specifičnosti“. Zbog učešća nekoliko vodećih ličnosti iz jugoslavenskog političkog života (Raif Dizdarević, Stjepan Mesić, Milan Kučan itd.) u festivalskim aktivnostima, velikog broja historičara iz Bosne i Hercegovine, susjednih zemalja, ali i Evrope, velikog broja događaja, te širenja festivalske atmosfere i na druge gradove u Bosni i Hercegovini o *History Festu* počelo se govoriti kao o vodećem regionalnom događaju na polju historiografije. Međutim, sve navedeno nije bilo primljeno s odobravanjem u jednom dijelu Bosne i Hercegovine, pa su festivalske aktivnosti održane u Banjoj Luci na praktičan način pokazale kako dio historičara iz Banje Luke doživljava i shvata odnos historiografije i nacionalizma. Pokušaj otkazivanja planirane promocije knjige Ive Goldsteina „Jasenovac“ i okruglog stola o revizionizmu u historiografiji nije uspio, a taj je događaj imao velikog odjeka u bosanskohercegovačkim i regionalnim medijima. Polemika koja je povedena nepotpisanim peticijama i uskraćivanjem prostora za održavanje planiranih aktivnosti na kraju je, suprotno očekivanjima protivnicima *History Festa*, postala njegova reklama. Polemika povedena tada izbacila je na vidjelo sva neslaganja unutar bosanskohercegovačke historiografske zajednice, ali je istovremeno dovela i do objavljivanja nekoliko polemičkih radova, a posljednje diskusije ne pokazuju tendenciju zamiranja.

Posljednja, treća godina realizacije projekta bila je planirana pod naslovom „Historiografija i nacionalizam: nove historiografske paradigme“ i trebala je tokom 2020. godine polučiti najviše vidljivih rezultata. Ambiciozni plan je, slično prethodnoj godini, predviđao realiziranje projektnih aktivnosti kroz nekoliko segmenata – organiziranje 4. *History Festa*, organiziranje panel-diskusije o Bleiburgu i komemoriranju žrtava Drugog svjetskog rata i poraća, snimanje promotivnog dokumentarnog filma o projektu, nastavak izdavačke djelatnosti objavljivanjem triju publikacija i veliku promotivnu kampanju po cijeloj Bosni i Hercegovini, koja se trebala završiti centralnom promocijom projekta „Historiografija i nacionalizam“ u Sarajevu.

Međutim, niz događaja uzrokovao je okolnosti u kojima nije bilo moguće tokom 2020. godine realizirati projektne aktivnosti onako kako su bile zamišljene. Najveće poteškoće u realizaciji projektnih ciljeva i zadataka predstavljala je globalna pojava pandemije COVID-19 budući da je njen razvoj i utjecaj na društveni život imao svoga odraza na dinamiku pripreme, evaluacije, a zatim i početka realizacije projekta „Historiografija i nacionalizam: nove historiografske paradigme“. Projektne aktivnosti tokom cijele 2020. godine prilagođavane su tada važećim higijensko-epidemiološkim mjerama, te je vrijeme realizacije većine projektnih aktivnosti pomjerano s nadom da će ih do kraja godine biti moguće organizirati u planiranom obliku. Ipak, situacija na terenu pokazala je da je do kraja 2020. godine programske aktivnosti bilo moguće realizirati u formi koja nije ugrožavala živote i zdravlje osoblja uključenog u projektne zadatke. Planirane aktivnosti doživjele su značajnu transformaciju, posebno u posljednjim mjesecima realizacije projekta.

Četvrti *History Fest*, kao centralna godišnja manifestacija Udruženja za modernu historiju, nakon jednog odgađanja organizirana je u online okruženju od 2. do 5. septembra 2020. godine. Zbog pandemijskih uvjeta i online forme broj festivalskih događaja i učesnika reduciran je jer su neke od planiranih diskusija mogle imati smisla samo ukoliko su se mogle voditi uživo. Glavna tema festivala bila je politička pluralizacija u jugoistočnoj Evropi tokom 1990-ih godina i tokom festivalskih online dana održana su dva velika panela posvećena ovoj temi. U prvom od njih – „Izazovi pluralizma u Bosni i Hercegovini početkom 1990-ih godina“ – o političkoj pluralizaciji debatirali su savremenici iz političkog i javnog života Bosne i Hercegovine, a o različitim interpretacijama uzroka i procesa raspada Jugoslavije razgovarali su istaknuti historičari i sociolozi iz Bosne i Hercegovine i susjednih zemalja na panelu „Raspad Jugoslavije i politički pluralizam“. Pored navedenog, kroz festivalske aktivnosti „Razgovor sa autorom“ i „Historičari u javnosti“ vođeni su razgovori s historičarima iz Bosne i Hercegovine, regiona i Evrope o temama uloge historičara u javnosti, o projektu „Historiografija i nacionalizam“, zatim o saradnji historičara iz Bosne i Hercegovine s historičarima iz Evrope, kao i o nekim knjigama koje su imale određeni utjecaj na razvoj historiografije u Bosni i Hercegovini i regionu. Poseban segment i ovog *History Festa* bila je doktorska radionica koja je pod naslovom „Izazovi pluralizma: politika, društvo, religija i kulturne interakcije u jugoistočnoj Evropi koncem 20. stoljeća“ okupila mlade i perspektivne doktorande iz Bosne i Hercegovine i regiona i još jednom pokazala

da je vrlo važan dio festivalskih aktivnosti. Ponovo je *History Fest* bio mjesto na kojem smo mogli čuti nove interpretacije i nove činjenice, te dobiti nove uvide u odnose među akterima na političkoj sceni početkom 1990-ih godina. Čak i u pandemijskim uvjetima aktivnosti Udruženja za modernu historiju prepoznale su i druge asocijacije i fondacije, te su postali poželjni partneri i saradnici na različitim projektnim aktivnostima u organizaciji *History Festa*, a sam festival opet se potvrdio kao otvorena platforma za dijalog i taj će se koncept i dalje razvijati, posebno stoga što su 2020. godine prvi put javno iznesena mišljenja da *History Fest* počinje nadrastati dosadašnje regionalne okvire. Svi festivalski događaji održani u online formi i dalje su dostupni preko YouTube kanala Udruženja za modernu historiju, a podaci o broju pregleda snimljenih sadržaja pokazuju da je ovaj način rada, i pored svih nedostataka, omogućio mnogo većem broju zainteresiranih da prate *History Fest*. Pored navedenog, Udruženje za modernu historiju ove godine prvi put je objavilo i štampane materijale koji su nastali tokom njegovog održavanja. Riječ je o knjizi pod naslovom „Izazovi pluralizma 1990-ih godina. ‘History Fest’ 2020.“, u kojoj je objavljena većina razgovora vođenih tokom 4. *History Festa*.

Slično *History Festu*, i svi ostali planirani sadržaji projekta „Historiografija i nacionalizam“ koji su planirani za održavanje pred publikom kao osnovnom ciljnom grupom projektnih aktivnosti morali su biti reprogramirani i prilagođeni pandemijskim uvjetima. Planirana panel-diskusija o Bleiburgu i komemoriranju žrtava Drugog svjetskog rata i poraća, koja je trebala biti održana tokom novembra 2020. godine u Sarajevu, otkazana je, a realizacija ove ideje planirana je u narednom periodu, kada to budu dozvoljavale epidemiološke mjere. Posljedično, otkazivanjem ove panel-diskusije i plan za izdavanje zbornika radova s navedenom tematikom ostavljen je za neko pogodnije vrijeme.

Kada je u pitanju ostatak izdavačkog plana, tokom 2020. godine uspješno je završeno izdavanje još dviju publikacija u okviru projekta „Historiografija i nacionalizam“. Prva se odnosi na izdavanje drugog, izmijenjenog i dopunjenog izdanja Zbornika radova *POPLAVA, ZEMLJOTRES, SMOG: Prilozi ekohistoriji Bosne i Hercegovine u 20. stoljeću*, čiji je tiraž (400 primjeraka) već odavno bio u potpunosti distribuiran prema bibliotekama i čitateljima, a aktuelnost radova objavljenih u njemu iznova je oticala na ponovno izdavanje. Drugi izdavački pothvat koji je planiran i uspješno priveden kraju u okviru projekta

za 2020. godinu odnosio se na pripremanje i objavljivanje knjige voditelja projekta Amira Duranovića – *Povijest, historija, historiografija*, koja sadrži autorske tekstove nastale tokom posljednjih desetak godina rada. U želji da vlastitim primjerom pokaže kako je *moguće, a ponekada i potrebno, raditi više od „propisane norme“* ma šta mi o njoj kao formalnosti mislili, autor je tekstove nastale različitim povodima i sa različitim ciljem prezentira[m]o u jedinstvenom formatu jer su svi, ipak, međusobno povezani i govore o mjestu i ulozi historičara u društvu u kojem živi, a u odnosu na profesionalnu orijentaciju kojom se bavi. Odabrani intervjui i razgovori svrstani u cjelinu *POVIJEST*, prigodni tekstovi nastali za potrebe okruglih stolova i konferencija o jubilarnim godinama u cjelini *HISTORIJA* i, na kraju, tekstovi – prikazi, recenzije i osvrti na knjige i pojave o historiografiji o kojima je autor iznosio vlastita viđenja i razmišljanja u dijelu *HISTORIOGRAFIJA* čine logičnu cjelinu u kojoj možemo pratiti izrastanje i profesionalno stasavanje jednog historičara, ali knjiga istovremeno predstavlja i dobru inspiraciju za sve one koji poziv historičara i njegovu ulogu u društvu shvataju na isti ili način sličan autorovom.

Promotivne aktivnosti u okviru projekta „Historiografija i nacionalizam: nove historiografske paradigme“ dio je kojem su se svi učesnici najviše radovali, kako profesionalno zbog privođenja kraju započetih poslova tako i zbog činjenice da bi organiziranje npr. završne promocije u Sarajevu pred više od stotinu osoba značilo i da je pandemijski (polu)život iza nas. Nažalost, organiziranje takvih promocija morat će sačekati bolje dane. Tokom mjeseca septembra 2020. godine započete aktivnosti na promociji izdanja nastalih u okviru projekta „Historiografija i nacionalizam“ rezultirale su održavanjem jedne promocije u Ključu 14. septembra 2020. godine, ali su ostale planirane promocije u Bihaću, Mostaru, Tuzli i drugim gradovima prvo prolongirane, a kasnije i otkazane. Kada se pokazalo sasvim nemogućim realizirati planirane promocije pred publikom, u saglasnosti s našim partnerima iz „Heinrich Böll“ fondacije odlučili smo i ove aktivnosti prebaciti u online prostor, jer nismo željeli odustati od namjere da rezultate našeg trogodišnjeg rada predstavimo i učinimo dostupnim stručnoj i široj javnosti. Nakon izvršenih izmjena pristupilo se realizaciji revidiranog programa, koji je podrazumijevao organizaciju 5 online razgovora o projektu i njegovim rezultatima, odnosno publikacijama nastalim u okviru projekta „Historiografija i nacionalizam“. Na svakoj od promocija predstavljena je po jedna publikacija koja je objavljena u okviru projekta, a učesnici (promotori) bili su iz nekoliko bosanskohercegovačkih gradova, kao

i sudionici dosadašnjih projektnih aktivnosti iz inostranstva. Kako bi ostvarili kakav-takav živi kontakt s potencijalnom publikom, naši aktivisti su tokom dva dana krajem decembra 2020. godine organizirali distribuciju poklon-paketa koji su sadržavali naša izdanja i promotivni materijal u gotovo sve biblioteke u Bosni i Hercegovini od Bihaća do Zvornika i od od Brčkog do Čapljine. Također, naši aktivisti su distribuciju poklon-paketa sprovodili i u sarajevskim bibliotekama, a posebno ističemo organiziranje promotivne šetnje ulicama Sarajeva tokom koje su članovi Udruženja za modernu historiju, uz poštivanje važećih higijensko-epidemioloških mjera, razgovarali s prolaznicima i dijelili promotivne pakete. Paralelno s tim završnim aktivnostima kraju je priveden i posljednji projektni zadatak – snimanje dokumentarno-promotivnog filma koji je dostupan na našem YouTube kanalu.

Na kraju, da rezimiramo. Okupljeni u Udruženju za modernu historiju i kroz projekat „Historiografija i nacionalizam“, pokušavamo kontinuirano ukazivati na to da se ovaj posao može raditi i na drugačiji način, imati drugačiji pristup poslu, temama, publici. Izborom tema kojima smo se bavili u proteklim godinama željeli smo pokazati da ima tema i van „nacionalne historije“, ali i da se važna pitanja nacije i nacionalizma mogu posmatrati i iz drugačije perspektive. Na aktuelne i u javnosti (pre)naglašene događaje u proteklim godinama, koji muče bosanskohercegovačku svakodnevicu, odgovorili smo publikacijama koje, između ostaloga, mogu pokazati da takvi događaji nisu nešto novo i nešto sa čime se Bosna i Hercegovina već nije susretala u prošlosti. „Izlazak“ iz Sarajeva, organiziranje promocija, okruglih stolova, diskusija, konferencija u, uvjetno rečeno, „malim“ mjestima, distribucija besplatnih primjeraka knjiga itd. pokazuju da ova mala grupa historičara, radeći svoj posao s ljubavlju, želi pokazati da se njemu može pristupiti drugačije, a da se pri tome ne narušavaju osnovni postulati struke. Također, smatramo važnim naglasiti da zbog angažmana na projektima unutar Udruženja nikada nisu bili ugroženi naši osnovni projekti u matičnim institucijama, a Udruženje je bilo i ostalo samo jedna od platformi s koje je moguće djelovati, najčešće nauštrb vlastitog slobodnog vremena.

Od formiranja Udruženja za modernu historiju 2013. godine svakim danom i svakim novim projektom pokazuje se koliko je bilo opravdano i koliko je i dalje opravdano stalno raditi na održavanju postojećih i kreiranju novih platformi za djelovanje i umrežavanje historičara na ovim prostorima. Ne donosimo velika

otkrića, ali donosimo nove interpretacije i svježija promišljanja prošlosti. Od prvih koraka na regionalnom povezivanju i umrežavanju historičara s kraja 90-ih godina XX stoljeća pa sve do danas takve se inicijative i zajednički projekti gotovo u pravilu dočekuju na nož u „nacionalnim“ historiografijama, rezultati takvih projekata i njihovi učesnici proglašavaju se izdajnicima itd. To se dešavalo i s ovim projektom i najvidljivije se manifestiralo tokom *History Festa* 2019. godine. Međutim, ne trebamo odustati i proces umrežavanja moramo doživljavati kao i procese koji se dešavaju u sportu, kulturi i drugim segmentima, a sve s ciljem da se postignu bolji rezultati u struci.

Rezultati projekta „Historiografija i nacionalizam“ omogućili su da Udruženje za modernu historiju kao nosilac projekta doživi u proteklom periodu značajnu afirmaciju, prije svega u promoviranju kritičkog pogleda na prošlost i razvoju bosanskohercegovačke historiografije u regionalnom kontekstu. Članovi Udruženja i saradnici na projektu u međuvremenu su, radeći u okviru drugih redovnih poslova i projekata, doživjeli ličnu i profesionalnu afirmaciju i napredovanja. Danas, tri godine od početka realizacije projekta, nosioci projektnih aktivnosti prepoznatljive su figure historiografske scene u Bosni i Hercegovini, istaknuti nastavnici univerziteta, urednici časopisa, članovi stručnih redakcija i drugih tijela koja usmjeravaju tokove historiografije u Bosni i Hercegovini, a prvobitna publika, studenti historije Univerziteta u Sarajevu, uključeni u sve aktivnosti od početka realizacije projekta, u međuvremenu su postali istaknuti diplomanti, magistranti i doktorski kandidati na studijskim programima Univerziteta u Sarajevu. Mnogi od njih u međuvremenu ostvarili su i zaposlenje u različitim institucijama, muzejima, institutima i na katedrama, a povremeno su angažirani i na drugim projektima gdje se ističu svojim predanim radom i afirmacijom kritičkog mišljenja u historiografiji.

Na samom kraju možemo kazati da je vanredna situacija izazvana pandemijom COVID-19, koja praktično još uvijek traje, u velikoj mjeri utjecala na završnu fazu projektnih aktivnosti, ali ih nije onemogućila. Smatramo da smo uspješnim završetkom našeg projekta još jednom pokazali da u Udruženju za modernu historiju za svaki problem imamo najmanje tri rješenja.

Enes S. Omerović